

Mərziyyə Nəcəfova

filologiya elmləri doktoru

Ədəbiyyatımızın otuz illik XOCALI fəryadı

Qələbə sevincini eşidən ilk dəqiqədə yadıma düşən Xocalı soyqırımı oldu və bir də analoqu olmayan bu faciəni misralarında yaşadıb, “ahın” portretini çəkən şairlər. Xəlil Rza Ulutürk, Zəlimxan Yaqub, Nurəngiz Gün, Nüsrət Kəsəmənli, Ələmdar Quluzadə, Ələkbər Salahzadə, Əlirza Xələfli və s. Bu ağrıları uşaq və ana obrazında canlandırırdı Nurəngiz Gün də, Zəlimxan Yaqub da, Nüsrət Kəsəmənli də...

Və bir ananın-Nurəngiz Günün-misralarında bu ağrıları hamilə qadının hələ dünyaya gətirmədiyi körpəsinin ana bətnində ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə məhv edilməsindən ağırlı səhnə ola bilməz. Nurəngiz xanım şeirində, bir-birinin üzünü görməyən ana və balanı bir-biri ilə tanış edir. Həyatında iki müharibə yaşayan Nurəngiz xanım erməni qaniçənlərinin xislətini dünyaya çatdırırdı. Əslində

şairə bu ağrıları yazı-yaza yaşadığı kimi, həm də obrazların şəklini çəkirdi. Bu tablolarda ananın, qızcığazın və erməni vəhşiliyinin portretini yaradırdı.

Kim öldürdü körpə səni,

Doğulmayan əllərini?

Kim öldürdü gözlərini?

Kipriklərin uzundumu,

Təllərin nə rəngindəydi,

Qaramı, qızılıydımı?

-deyə, insanlığa qarşı törədilən ağır, ürəkdağlayan cinayəti bədii sualların, poetik ifadələrin təsir gücü ilə oxucuya ünvanlayır, erməni vəhşiliyinin dəhşətlərini poeziyaya gətirirdi. Doğulmadan, ana bətnində erməni gülləsinə tuş gələn körpənin və ananın faciəsi əslində bütün bəşəriyyətin faciəsidir. Qan içində olan körpə barmaqlarının ana döşü aramağa macal tapmaması, ana sinəsində gözə bilməməsi dünyada ən ağır mənzərə, sətirlərə sığmayan, sözlə ifadəsi mümkün olmayan müsibətdir:

Barmaqların qan içində.

Cuqqanacıq o barmaqlar

Qarabağ Azərbaycandır!

Ana döşü aramadı,
titrəmədi sinəsində.
Ana qoxusu dadmadın,
Qızınmadın istisində.

(Nurəngiz Gün, “Kərəm ol sən, o gözəlin Allahı”)

Bu kədərli duyğular silsiləsi şairənin “Xocalı simfoniyası” poemasında da davam etdirilir. “Xocalı simfoniyası” əsəri Xocalıda şəhid olmuş insanların xatirəsinə həsr edilən zamanın ən dəyərli əsərlərindəndir. Dünyaya ucalan haqq səsidir, Xocalı soyqırımının qurbanlarına ucaldılan sənət abidəsidir.

Nurəngiz Günün bu əsəri “İlahi, sən onlara rahatlıq ver!...” ifadəsi ilə başlaması özü ağrılarımıza, müsibətlərimizə işarədir. Poema şair harayıdır, şair fəryadıdır. Şairə görə torpaq altındakı dip-diri ölümlərə ancaq rahatlıq gərəkdir. Onların ruhları nə qədər rahatsızdır, əzgindir, yaralıdır, onlar ölməyiblər, daha doğrusu onlar ölə bilməyiblər. Bu insanlar təhqir olunublar. Dünyaya gəlməyən körpələr anaların bətnində süngiyə keçiriliblər, balaca uşaqlar qəddarlıqla öldürülüb, ixtiyar qocaların başları kəsilib, gözləri çıxarılıb, qadınlar diri-diri yandırılıblar. Amma bu insanlar ölə bilməyiblər. Rüzgarla (küləklə) dərdləşən şair, ona meydan oxuyur, olanları dünyaya çatdırmaq istəyən şairə həqiqətləri sanki külək metaforası ilə dünyaya hayqırır:

Yox, Rüzgar! O cürə əsmə sən!

Torpaqda...

Torpağın altında

dip-diri ölümlər var!

Diksinə bilər Onlar...

Alt-üst etmə torpağı, ey Rüzgar,

Onlar onsuz da yazıq!

Tələf olubdur, Onlar!

Əsərin fərqli xüsusiyyətlərindən biri də müəllifin hadisələri torpağın üstündə deyil, altında, dünyanın bu üzündə deyil, o biri üzündə baş verməsini əks etdirməsidir. Torpağın altında ölə bilməyən insanlar, xüsusi ilə körpələr, onların torpaq altında havasız, anasız zarılırları, inqaları, ən əsas isə əmmək istədikləri ana döşü...

Cocuqlar bir təhər ovunar

Havasız...nəşəsiz...Torpağın altında...

Ancaq ki, ana məməsi istəyir körpələr,

Torpağın altında!

Həç bir şey anlamır inqa səsləri!...

Səslər ana döşü əvəzinə

Qarabağ Azərbaycandır!

İndicə torpağı əməcəklər!...

Ahın, nalənin şəklini çəkir, Nurəngiz Gün . Bu soyqırımı- körpələrin, qadınların, qocaların fəryadını, naləsini dünyaya çatdırmaq üçün şairə rüzgardan fırça istəyir. Və fırçayla bu zülmü dünyaya çatdıracağına inanır:

Və varındısa...sən allah, ey Rüzgar, fırça gətir!

Mən bu Qlobal Ahın şəklini çəkərəm!

(Nurəngiz Gün, “Xocalı simfoniyası”)

44 günlük savaşda da ədəbiyyatın, sözün azərbaycan döyüşçüsünün vətənpərvərlik hisslərinə də təsirsiz ötüşmədiyini gördük. Söz adamlarının əllərindəki qələmi süngiyə çevirdiklərinin şahidi olduq. Emin Piri, Oğuz Alparslan, Elvin İntiqamoğlu və onlarca jurnalistimiz torpaqlarımızı azad etməklə, həm də Vətən müharibəsinin salnaməsini yazdılar.

Apardığımız araşdırmalardan görünür ki, 44-günlük Vətən müharibəsi mövzusunda yaranan poeziyada da Xocalı ağrısı nəin ki, unudulmayıb, hətta o igidlərimizi Xocalı hadisələri hər zaman qısasa səsləyib. İstər poemalarda , istərsə də lirik poeziya nümunələrində, belə demək mümkünsə zəfər sevinclərinin elə içində o ağır yenidən qövr edib. Döyüşçü şair Oğuz Alparslanın Xocalı haqqında şeirində bir mətləb hasil olur. Azərbaycan döyüşçüsünün 30 illik Xocalı ağrıları ilə yaşadığının şahidi olur. Bunu ən çox döyüşçü şairlərin - Oğuz Alparslanın, Emin Pirinin, Elvin İntiqamoğlunun yaradıcılığında izləmək olur. Oğuzun Xocalıda təcavüzə uğrayan 13 yaşlı qıza ünvanladığı şeirdə isə o ağrıların qövr etdiyinə reallığını görmək olur:

Yaddaşımın qan yeri ,

Oyan! Qaldır üzünü...!

Bax... Sökülür dan yeri.

“Otuz il” lik yaddaşına bir daş at,

Xocalının dəhşətini yaşayan,

Erməni nifrətini öz bətnində daşıyan,

O, balaca qızıcığazın ağrıları

dindimi?

Acıları dindimi?

Şeirdə o qızıcığazın öcünü almaq üçün öz canını qurban verməyi qərarlaşdıran bir Azərbaycan əsgərinin obrazı var. Bu əslində ümümləşdirilmiş Azərbaycan əsgərinin obrazıdır. 44-günlük döyüş zamanında bu qızıcığazın ağrıları o oğulların yaddaşından itməyib. Gözləri qarşısından donmuş baxışları, şaxtadan, sazaqdan don vuran ayaqları, yaşadığı utanc çəkilib getməyib:

Donmuşdu baxışları,

Yalın ayaqları tək,

Soyumuşdu ürəyi,

Qarabağ Azərbaycandır!

Fevral sazaqları tək.

Qızcığazın yaşadığı təcavüz illərdi bu xalqın qırılan qaməti olub. Bunları müharibədə düşünən bir əsgər o qızların donmuş gözlərinə bir gün baxa bilmək üçün güllələr önündə mərdliklə dayanır. Bu kədərli misralardan bir qəhrəmanlıq, ərlik də oxunur, şair tarixə üz tutur:

Bağrı yandı Qarabağın o gecə,

Qanı dondu insanlığın o gecə.

Yaşlı-cavan demədən,

Körpə çağa demədən,

Süngüyə keçirildi,

Yüzlərlə can ,o gecə.

Neçə-neçə qızcığaz,

Təcavüzə uğradı,

Neçə körpə doğulmamış,

Onu güllə doğradı.

Nələrə şahid oldun?

Nə yaşadın, qızcığaz?

Sualların cavabı elə əslində bu qisasın alınmasıdır. Amma bundan da Azərbaycan döyüşçüsünün ürəyi rahatlıq tapmır. O qara ləkəni silə bildikmi ? - deyər döyüşçü qızcığaza şeirin sonunda içini göynədən o sualı sorur:

Yaşamısan sən, necə?

Sağalarmı ürəyinin yarası?

Silinərmı ahımızın qarası?

Anam, bacım...qızcığaz,

Xocalıdan danışsam,

Ağrın dinərmı biraz?

Ayağın isinərmı?

Ürəyin isinərmı?

Ədəbiyyatın vaxtında qopardığı fəryadlar, səsləyişlər özünü savaş meydanlarında göstərirdi. Oğuz Arpaşan çıxışlarının birində deyir ki, “Mən Xocalı azad edildikdən sonra bu şeiri (yuxarıdakı-M.N) yazdım və uzun zaman heç nə yaza bilmədim.” Bu ideya Eminin də yaradıcılığında ağırlıdı. Onun şəhid məzarları qarşısında söylədiyi sözlər döyüşçülərimizə bir çağırış olub:

Şəhid məzarlarını

Mərmərə бүkdük,

Qarabağ Azərbaycandır!

Daş qoyduq başlarına

Qalxa bilməsinlər

Üzümüzə tüpürməyə.

(Emin Piri "Başdaşları utandırdı mənə")

Və döyüş zamanı Xocalı-fevral soyqırımı döyüşçünün gözləri önündən çəkilmir:

Əsgər sinəsi axtarır

Isinməyə

Fevral şaxtasından

Üşüyən güllə.

(Emin Piri)

Eminin Xocalı soyqırımı törədənlərə verdiyi böyük bir dərs də tariximizdə qırmızı bir xəttlə qaldı. Emin Piri "Uşaqlardan uşaqlara xocalı" adlı müharibə gündəliyində Yazır: "Xocalıdayıq. Daha doğrusu kəndlərində. Ordumuzun işğaldan azad etdiyi o müqəddəs torpaqlarda...

Xocalı adı elə adamı vahiməyə salır. Uşaqlıqdan izlədiyimiz videolar, yazılar, şahid ifadələri Xocalını düşüncəmdə cəhənnəm bir məkan kimi formalaşdırır. Amma ayağımı o torpağa qoyandan əvvəlki düşüncələrim 1800 dəyişir. Yeni bir Xocalı yaradıram özümə." Xocalıyla bağlı ağrıları unudub, özünə cənnət Xocalı yaradaraq girdiyi bir erməni evində qalaq-qalaq şəkillər, uşaq arabası, uşaq geyimi görən şair döyüşçünün düşüncəsini alovlandırır. Onun düşüncəsi dünyaya meydan oxuyur. Bu yerlərdə hələ dünyaya gəlməyən uşaqları ana bətnində şişləyib çıxaran bir erməni obrazı ilə Azərbaycan döyüşçüsünün obrazı bütün dünyaya səs salmalıdır. Döyüşçü şair yerə dağılan o uşaq şəkillərini bir- bir yığır. 10-12 yaşlarında olan bir uşağın şəkillərini qarşısına yığıb baxan əsgər yazır: " Bir anda ruhumdakı vəhşi yoxa çıxır. Hara gedib, bilmirəm. İndi Emin Piri ilə birgəyəm bu otaqda və qarşımda albomdan mənə boylanmış uşaq...10-12 yaşında olan uşağın şəkilləri. Doğulandan bu yaşa kimi olan şəkillər. Bəlkə də, bu evdə ondan qabaq azərbaycanlı uşaq yaşamışdı-yaşı bizdən böyük, bizdən əvvəl doğulan, amma heç zaman böyüməyən bir uşaq... Təkam, uşaq çarpayısında oturub albomu vərəqlədikcə bəlkə də hönkürürəm".

Ev-ev gəzib uşaq şəkillərini yığan döyüşçü şair bütün uşaq şəkillərini yığıb özü ilə Bakıya gətirməyə söz verir. Uşaqlıq xatirələrini Xocalı qırğınında itirən o məsum uşaqları xatırlayır. Bu hadisə bir xalqın –Azərbaycan xalqının hələ də itirmədiyi xarakteridir. Sonda isə "İndi düşünürəm: şəkillərini yığdığım o uşaqlar sağ-salamat qala bildimi?" deyən Eminin bu sualı Xəlil Rzanın, Zəlimxan Yaqubun misralarını yadıma saldı. Xocalı soyqırımını dünyaya çatdıran Xəlil Rzanın o ötkəm səsi qulaqlarımda cingildədi:

Süngülərə keçirdilər, yüz uşağı, min qundağı,

Ağsaqqalı, ağbirçəyi, ayüzlünü, güldodağı.

Odqarışıq külə döndü yun şalının hər saçağı,

Uçdu, qondu buludlara igidlərin çal papağı.

Unutmazsan o papağı, Odlar yurdu, Od torpağı!

Qarabağ Azərbaycandır!

(Xəlil Rza Ulutürk)

“Azərbaycan xalqının zülmü yerdə qalmasın”- deyə qələmini süngiyə çevirmiş Zəlimxan Yaqubun isə bütün əsərləri Xocalı soyqırımının yaşıntılarını əks edirdi. “Ey Vətən oğulları” adlı poemasında şair Azərbaycan əsgərini zəfər zəngini çalmağa çağırırdı və o böyük zəfəri görürdü.

Ey vətən oğulları!

Çalın zəfər zəngini,

Bu torpağın səsinə, sorağına çevrilin!

Yandırın işıqları yurdun kəhkəşanında,

Gözümüzün nuruna, çırağına çevrilin!

(Zəlimxan Yaqub)

Müharibəyə «yox» deyərək insanlıq naminə bəşəriyyətə çağırış edən və bu ideyanı bütün əsərlərinin ana xəttinə çevirən Nurəngiz Gün isə “bəşəri zalımlara”a öz qadın səsiylə, ana hayqırtısı ilə bir növ üsyan edərək deyir:

Əl çəkin! Qırın hərbin belini!

Dağıdın təbilini siz onun!

Doğrayın müharibə sözünü,

Siliniz lüğətlərdən!

İnsanı düşünün! Ürəksiz Məliklər!

Dünya Kələkbazları!

Dü-şü-nünn!..

Dünya yalnız sizin deyil!

Düşünün!!!

Düşünməyə çox dəyər!..

(Nurəngiz Gün, “Xocalı simfoniyası” poeması)

Bu kimi çağırış tipli ədəbiyyat nümunələrinin bu günkü qələbəmizdə əhəmiyyəti danılmazdır. Bu gün Xocalı soyqırımında vəhşiliklə qətlə yetirilənlərin ruhu nə qədər şaddısa bir o qədər də, ədəbiyyat adamlarının ruhu şaddır. Xocalı qisasını alan, Ali Baş Komandanın ətrafında birlik, bərabər olan bütün Azərbaycan oğullarına, Azərbaycan ordusuna min alqış. Var olsun qamətimizi dik, başımızı uca edən Azərbaycan ordusu!

26.02.2022...<https://literature.az/?lang=aze&page=185&newsId=117673>